

demokratski pluralizam samoupravnih interesa – novi oblik demokratskog političkog sistema

radoš radivojević

(Edvard Kardelj, *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, Beograd 1978.)

«Sreću čoveku ne može doneti ni država, ni sistem, ni politička stranka. Sreću čovek može sebi stvoriti samo on sam. Ali ne on sam kao jedinka, nego samo ravno-pravnim odnosima sa drugim ljudima.» (str. 14)

Cilj našeg samoupravnog društva je izgradnja neposredne socijalističke demokratije u kojoj je čovek najviša vrednost i cilj svih društvenih aktivnosti. Poslednjih desetak godina, odlukama X kongresa, Ustavom iz 1974. godine, Zakonom o udruženom radu i drugim radikalnim društveno-političkim merama i akcijama, izvršene su revolucionarne promene u našem društvu, koje stvaraju preduvjese za doslednu izgradnju neposredne socijalističke demokratije. Imanentna karakteristika neposredne socijalističke demokratije je smelo i knitičko ispitivanje svih područja naše društvene stvarnosti, jer nijeno revolucionisanje podrazumeva detaljno poznavanje. Društvo koje zanemaruje kritičku analizu sopstvene prakse boji se istine o sebi i revolucionisanja postojeće prakse.

Raspisava Edvarda Kardelja *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, koja je, po rečima autora, nastala kao »izraz stanja, to jest dostignutog stepena razvijenika, problema i zadataka koje danas i neposredno treba da rešava jugoslovenska društvena teorija, nauka i praksa u daljnjem izgradnjem političkog sistema u Jugoslaviji», predstavlja obrazac smelog i kritičkog ispitivanja naše društvene stvarnosti i njenog daljeg revolucionisanja.

Ova raspisava »predstavlja pokušaj uopštavanja iskustva, ali i dalje teorijske i praktične razrade samoupravne demokratije, socijalizma kao oblika političkog sistema, čija izgradnja u Jugoslaviji traje preko tri decenije, a čije poreklo se može tražiti još u vremenu narodnooslobodilačkog rata (1941–1945)« (str. 15).

Izgradnja neposredne socijalističke demokratije — koja se razvija preko trideset godina — sada pred naše društvo postavlja tri osnovna zadatka: a) kritičko razmatranje političkog sistema i preduzimanje mera da se on uskladi s promenama u društveno-ekonomskoj strukturi društva, b) pronalaženje odgovarajućih mera koje će šire da razviju i učvrste demokratsku praksu i c) konkretno određivanje položaja, uloge i načina delovanja subjektivnog faktora socijalističkog društva, a posebno određivanje načina i sredstava ostvarivanja vodeće idejno-političke uloge stvaralačkih snaga socijalističke društvene svesti uopšte i Saveza komunista Jugoslavije — posebno. »Prema tome, sada se jugoslovenskom društvu, a posebnu Savezu komunista Jugoslavije, nametnula potreba da što pre izgradi celovit i dugoročan plan zadataka u oblasti daljnjeg razvoja političkog sistema na osnovama socijalističke samoupravne demokratije.«

U nemogućnosti da na kratkom prostoru, kaškav prikaz knjige pruža, izložimo sadržinsko bogatstvo ideja i problema koje Kardelj razmatra u svojoj studiji, odlučili smo da prikažemo deljak *Demokratski pluralizam samoupravnih interesa i njegove ekonomske osnove*, pri čemu smo svesni da su to integralni delovi celine i da ih je teško potpuno sagledati van te celine.

»Demokratija, kao oblik političkog sistema može da se razvija samo u određenoj klasnoj strukturi i u određenoj društvenoj svesti koja odgovara takvoj strukturi. Boriti se za demokratiju, a ne videti te društvene realnosti, znači boriti se sa vretenjačama« (str. 101). Njen oblik i sadržina su veoma tesno povezani, uslovljeni karakterom društveno-ekonomskih odnosa. Demokratije u političkoj sferi nema bez demokratije u ekonomskoj sferi — kao izvoru i garantu demokratskih odnosa u jednom društvu. Zato Marks i govorio da je primarni zadatak socijalističke revolucije da odmah po osvajanju vlasti ukine privatnu svojinu kao izvor klasičnog diferenciranja i na taj način stvari preduslove radnicima da ovlađuju ekonomskom sferom društvenog života.

Uvodjenjem samoupravljanja, u našem društvu omogućeno je radnicima neposredno odlučivanje o njihovom tekućem radu. Ustavom, Zakonom o udruženom radu i nizom drugih sistemskih zakona, stvorene su mogućnosti da radnici odlučuju o područvljenom minulom radu, to jest sredstvima društvene reprodukcije, a time i sredstvima za proširivanje materijalne baze njihovog rada — društvenom kapitalu. »A preko svoje osnovne organizacije udruženog rada radnici upravljaju društvenim kapitalom u svim oblicima njegovog udruživanja i kretanja. Na taj način radnik stvarno dobija mogućnost da uspešnije vrši ekonomsku i političku kontrolu nad sredstvima, uslovima i plodovima svoga rada, a kroz delegatski sistem i nad sredstvima zajedničke potrošnje radnika i opšte društvene potrošnje... to je oblik definitičnog ispunjavanja funkcija upravljanja i raspolažanja radom i društvenim kapitalom u rukama radnih ljudi« (str. 25).

Druga radikalna novina u našem društveno-ekonomskom sistemu uspostavljanje je ekonomskog sistema udruživanja rada i sredstava pod kontrolom radnika — koji podstiče povezivanje parcijalnih interesa i njihovih osnovnih samoupravnih organizacija i zajednica sa zajedničkim širim interesima udruženog rada i s opštim društvenim interesima.

Demokratičnost jednog društva ogleda se u zadovoljavanju realnih interesa radnika¹. Interesi radnika u našem društvu proizlaze iz procesa rada, jer je ukinuta privatna svojina kao pretpostavka formiranja posebnih interesa na osnovu posedovanja privatne svojine. Ti interesi mogu biti različiti, jer su različita mesta radnika u procesu proizvodnje. Otuda u nas proces u kojem radnik treba da ovlađuje celokupnom društvenom reprodukcijom, a time, dosledno, i svojim mestom u procesu rada — kao momentom jedinstvenog toka koji prožima sva društvena područja. I najdemokratičnije odlučivanje radnika u određenom OOUR-u ograničenog je domena, ako on nema mogućnosti da utiče na rad u celom društvu, s obzirom da je njegov rad samo deo jedinstvene celine i uslovljen tom celinom. Dakle, neposredan interes radnika je da ovlađuju celinom rada — kao uslovom ovlađivanja živim konkretnim radom.

Konstituisanjem OOUR-a, kao polazne osnove ovlađavanja celinom društvene reprodukcije, samoupravnim sporazumevanjem i dogovaranjem, delegatskim sistemom — stvorene su normativne pretpostavke za ovlađivanje celinom rada kao izvorom svih društvenih vrednosti. Različiti posebni interesi radnika, pa i protivrečni interesi koje autor konstatuje (razlike između razvijenih i nedovoljno razvijenih delova zemlje, različitost uslova u sticanju dohotka, različiti tržišni uslovi, socijalne razlike, razlike u produktivnosti radnih organizacija), nestajuće paralelno s ovlađavanjem celinom društvene reprodukcije od strane radnika.

Ovlađavanje celinom društvene reprodukcije znači ovlađavanje opštedruštvenim interesom, to jest uzdizanje realnog interesa na nivo opštedruštvenog i njegovo sagledavanje sa stanovišta opštedruštvenog interesa. »Životni i radni položaj radnika u osnovnoj organizaciji udruženog rada postaje tako ekonomski i samoupravno zavisna ne samo od produktivnosti njegovog tekućeg rada, nego i od gospodarenja društvenim kapitalom, to jest područvljenim minulim radom kojim raspolažu i upravljaju radnici u osnovnim organizacijama udruženog rada. Ta zavisnost postaje materijalna osnova i podsticaj dobrovoljnog demokratskog i samoupravnog udruživanja rada i sredstava u društvenoj reprodukciji. Na taj način se parcijalni lični interes radnika i interes osnovne organizacije udruženog rada i zajednički interes udruženog rada i društva uopšte povezuju, i to putem mehanizma ekonomskih odnosa čija rešenja u praksi ne zavise ni od kog drugog nego od samih udruženih radnika kao upravljača društvenih sredstava« (str. 29).

Politički sistem jednog društva neposredan je izraz odgovarajućih odnosa u ekonomskoj sferi. Politički pluralizam (postojanje višpartijskog sistema) u građanskom društvu, koji njihovi teoretičari ističu kao primer demokratizacije političkog sistema, istovremeno je i dokaz nepostojanja demokratije u društveno-ekonomskom sistemu i nemogućnosti da demokratija cveta u jednoj sferi društva a u drugoj da ne postoji, jer je čovek nedeljiv, a time je nedeljiva i demokratija.

Partija je politička organizacija klase. Postojanje više partija u jednom društvu ukazuje na postojanje više klasa, a istorija nas uči da postojanje klasa u jednom društvu nikada do sada nije bilo izraz demokratičnosti društva. No, to apogetama građanskog pluralizma ne smeta da iz nedemokratičnosti ekonomskog sistema izvode demokratičnost političkog sistema. Ako sledimo njihovu logiku, zaključak je da je demokratija političkog sistema obrnuto srazmerna demokratiji ekonomskog sistema, to jest demokratičnost političkog sistema povećava se s povećanjem broja klasa u tom društvu — jer time raste broj političkih partija, a time je organizacija tih klasa koje ulaze u »demokratsku političku borbu, poistovećujući interesu klase s opštedruštvenim interesima.«

Između demokratije političkog pluralizma i demokratije jednopartijskog sistema, s jedne strane, i demokratije samoupravnog pluralizma, s druge, postoji suštinska razlika. Demokratski pluralizam samoupravnih interesa — kao novi oblik demokratskog — političkog sistema — zasniva se i proizlazi iz demokratskih odnosa u ekonomskom sistemu i u tome je njegova radikalnost i specifičnost.

U političkom sistemu naše samoupravne demokratije ne postoji osnova za politički pluralizam građanskog tipa, jer ne postoji razlike u interesima na nivou klasnih interesa, a time postojanje više partija gubi svoju realnu osnovu. S druge strane, različiti interesi u našem društvu (»naše društvo nije ni monolitno niti amorfno, ono je celina društveno-istorijski uslovljenih i diferenciranih interesa«; str. 108) koje niko ne poriče i ne svodi na neki zajednički, apstraktni opštedruštveni interes / jednopartijski sistem, pri čemu se iza tog apstraktnog opštedruštvenog

interesa, kao i za paravane, krije realan interes određenog sloja koji svoje interese nameće kao opštedruštvene, imaju u samoupravnim mehanizmima, samoupravnom dogovaranju i sporazumevanju način svog razrešavanja, bez potrebe za posredovanom artikulacijom na nivou političkih partija — kao otuđenih predstavnika tih interesa. Naravno, ovo ne znači potiskivanje Saveza komunista — kao avangarde radničke klase. Savez komunista nije partija vlasti, već »unutrašnja motorna snaga volje većine naroda, to jest samoupravljača koji preko radničkih saveta, drugih samoupravnih tela i delegatskog sistema neposredno vladaju svojim, odnosno društvenim radom« (str. 207).

Polažna tačka dalje razvoja našeg demokratskog političkog sistema mora da bude samoupravna politička artikulacija interesa realnih subjekata našeg društva. »Cilj samoupravne demokratije mora biti izražavanje interesa tog zbiljskog čoveka... oslobođanje puteva njegovoj sopstvenoj borbi za oslobođenje rada, to jest samog sebe. Drugim rečima, izvor, osnova i cilj demokratskog sistema socijalističkog samoupravljanja nije apstrakti politički građanin političkog sistema građanskog društva i njegovog parlamenta, nego čovek koji živi, radi i stvara u određenim društvenim uslovima i čiji interesi izviru iz takoog njegovog društvenog položaja. Staviše, ne radi se ni o neodređenoj radničkoj klasi kao apstraktnom političkom subjektu, nego o konkretnom radniku, odnosno o radnom čoveku sa njegovim autentičnim interesima, koga niko ne može da zameni u ime interesa neke uopštene formule o diktaturi proletarijata« (str. 113).

Interesi zbiljskog čoveka su različiti. »I sama radnička klasa je slojevita, pa se nijenji interesi ne mogu svesti na jednu političku formulu« (str. 109). Interesi proizlaze iz potreba, a ove su raznovrsne. Socijalizam, kao sistem koji teži da zadovolji autentične čovekove potrebe, mora da izgradi politički oblik izražavanja tih potreba, odnosno interesa — a to je demokratički pluralizam samoupravnih interesa, kao neposredni način i izražavanja i zadovoljavanja tih interesa.

Demokratički pluralizam samoupravnih interesa mora kao pretpostavku da ima demokratički udružen rad, celinu društvene reprodukcije pod kontrolom radnika — kao sredstvo protiv pokušaja da se parcijalni interes nametne kao opštedruštveni, jer sreću, a time i istinsku demokratiju — kako kaže Kardelj — čovek može da stvari sam, ali samo u ravnopravnim odnosima moći s drugim ljudima.

NAPOMENE:

¹ Autor pod pojmom radnik podrazumeva sve ljudе — »bilo na fizičkom ili na umnom radu, bilo u materijalnoj proizvodnji ili u drugim društvenim delatnostima, bilo na najkvalifikovanim ili najodgovornijem mestu — koji rade sredstvima za proizvodnju u društvenoj svojini« (str. 25).

sociološka teorija i sociološka praksa

pr miroslav radovanović

Postoje različite dimenzije, nivoi i funkcije sociološke teorije (ontološka, gnoseološka, logička) i sociološke prakse (naučno-istraživačka, društveno-kritička, idejno-kulturalna, ideološko-politička, vaspitno-obrazovna, nastavno-pedagoška, upravno-konsultativna ili društveno-upravna i društveno-samoupravna), kao i različite dimenzije i nivoi odnosa između sociološke teorije i sociološke prakse.

Predmet razmatranja ovde neće biti sve dimenzije, nivoi i aspekti postojećih i mogućih odnosa između sociološke teorije i sociološke prakse. Nekoliko narednih napomena i predloga za raspravu odnosi se na značaj prakse u društveno-profesionalnom formiranju i kasnije profesionalnoj delatnosti diplomiranih sociologa.

U sadašnjoj situaciji i pri današnjem nivou razvoja sociologije kao nauke i kao profesije, kako beogradsku, tako i ostale jugoslovenske katedre i odeljenja za sociologiju mogu svojim studentima u toku četiri godine redovnog studija dati jedino opšte stručno teorijsko obrazovanje i uputiti ih u glavne metodološke postupke socioloških ispitivanja i socijalnih istraživanja. Međutim, ako raznorodna i brojna konkretna (osvojena i još neosvojena) radna područja primene socioloških znanja i društveno-profesionalne delatnosti ne mogu danas studente kompletno i celovito da formiraju, verovatno da bi ih više mogla i trebala informisati.

Nema sumnje da je sociolog po prirodi svog poziva opšti tip stručnjaka (»globalist«, »generalist«, »sistemist«), a ne parcijalni

stručnjak, uski specijalist (»fah-idiot«), lokalist itd. Međutim, zlaganje da studije sociologije budu utemeljene, organizovane i vođene i prema principu *blagog društveno-profesionalnog usmeravanja*, ne proizlazi iz sociološke ograničenosti zagovornika, već iz a) društvenom podelom rada uslovljene nužnosti, b) objektivnih društveno-praktičnih potreba društva na današnjem stepenu njegovog razvoja i c) subjektivno izražene želje jednog znatnog dela studenata, kao i dela nastavnika.

Tačno je da bi francuski enciklopedisti danas bili zaprepaščeni diferencijacijom ljudskih znanja, kao što je tačno i to da uska specijalizacija vodi sužavanju iščuvanja oblasti stvarnosti, jednostranom istraživanju, izolaciji naučnika i stručnjaka od ostalih oblasti nauke i struke i do svojevrsne uobraženosti »eksperta« čija samovest u nedokucivosti i posvećenost vlastitog znanja najviše izvire iz njegove uskosti i opštег neznanja. No, za ekstremnu specijalizaciju na Katedri za sociologiju u Beogradu (a koliko nam je poznato i ostalim univerzitetkim centrima) nije se nikada i niko svojski zalagao, što naravno ne znači da ona u našoj empirijskoj sociologiji i ne postoji.

Protivrečni proces razvoja nauke uopšte, pa i sociologije i društveno-profesionalnih delatnosti, odvija se putem paralelnog toka ili naizmeničnog smenjivanja procesa diferencijacije i procesa integracije istraživanja, znanja i delatnosti. Proces diferencijacije odvija se u obliku ekstenzifikacije i intenzifikacije — proširenog i produbljenog predmeta proučavanja. Sa strukturalnog stanovišta posmatrano, proces integracije nauka sastoji se iz teorijsko-epistemološkog i teorijsko-metodološkog aspekta (integracija naučnog znanja), stvaralačko-proizvodnog (integracija proizvodnje i naučne delatnosti) i društveno-praktičnog i društveno-profesionalnog aspekta (uticaj integracije na različite strane i aspekte života društva).

Istina je da je sociologija eminentno opšta teorijska nauka. Ona, dakle, po svojoj biti nije *neposredno primenjiva* ili jednostavno *instrumentalno primenjiva*. To, međutim, ne oslobađa sociologe obaveze da svestrano i stvaralački proučavaju bitna obeležja i zakonitosti transfera učenja i naučenog u delatnu sferu društveno-profesionalnog rada i aktivnosti. Veza između društveno-profesionalne teorije i društveno-profesionalne prakse izrazito je stvaralački čin i ostvaruje se putem transfera teorijskih znanja u praktične veštine, u procesu rešavanja stručnih i naučnih problema u datoru oblasti sociološke delatnosti. Kako za sociologiju kao teoriju i nauku, tako i za sociologiju kao praktičnu profesionalnu delatnost, važno je ispitivanje zakonitosti suštine i obima transfera ponovljivih i neponovljivih društvenih, personalnih i grupno-organizacionih uslova pod kojima se odvija stvaralačko prenošenje naučno-stručnih znanja u praktično-radno-profesionalne navike i veštine.

Sociološko proučavanje različitih aspekata transfera teorijskih znanja u neophodne profesionalne navike, veštine i sposobnosti može doprineti podizanju efikasnosti profesionalnog rada sociologa, većem stepenu zadovoljstva izabranom profesijom, umanjiti proces deprofesionalizacije i broj sociologa koji se zbog nesnaženja zapošljavaju na poslovima za koje im uopšte nije bilo potrebno studiranje sociologije.

Korisno je podsetiti se da ni tek svršeni student prava još uvek nije osposobljen ni za jednu konkretnu vrstu posla. Znanje s kojima on stupa u svet rada ugovaraju s opštug karaktera. Priroda transfera se i sastoji u prenošenju onoga što je opšte i u njegovom svesnom i često napornom (a ne zabavno-rutinskom) stvaralačkom povezivanju s posebnim i pojedinačnim problemima i situacijama. (Smatra se da onome ko je dobro naučio da tumači »duh zakona« neće biti teško da tu svoju opštu sposobnost primeni u rešavanju raznolikih problemskih situacija svakodnevnog stručnog rada. Istina, i ovde ima neregularnosti i odstupanja. U praksi se ponekad na visokoj ceni pravnici-specijalisti za nalaženje »rupa u zakonu«, odnosno za izigravanje zakona ili uže grupno shvaćene »korisne malverzacije«.)

Pošto je diplomirao, student prava mora prvo iz mnoštva mogućih oblasti i konkretnih radnih mesta odabrat ili pronaći ono mesto koje mu najviše odgovara. Zavisno od toga da li se zapošljava u organima sudstva, tužilaštva, socijalnog osiguranja i socijalne zaštite, u organima državne uprave, proizvodnim organizacijama udruženog rada itd., on mora uložiti dodatni napor da se upozna s organizacijom i osnovnim oblicima društveno i profesionalno poželjnog, obaveznog kao i nepoželjnog i nedovoljenog rada. Zbog duže profesionalne tradicije i velikog iskustva, velikog broja teorijski i praktično istaknutih pravnika, šire poznatih, rasprostranjene i kontinuirane potražnje za pravnicama — položaj pravnika-početnika je lakši od položaja sociologa. U poređenju sa sociologom pravnik ima i drugih društveno i praktično »olakšavajućih okolnosti«. Trebalo bi sistematski i sociološki proučiti kakvu ulogu i značaj u društву i u profesionalnom radu pravnika imaju osnovni principi i glavne faze pojedinih vrsta propisanih postupaka, njihov celokupan tok, procesne ili operacionalne radnje organa i učesnika, odluke sudova i drugih državnih i nedržavnih organa, donete u pojedinim vrstama postupaka na osnovu sociološko-istraživačkog uvida: a) u konkretnu delatnost pravnika i pravnu praksu i b) u materijalne zakonske propise, zakonske i druge tekstove određenih postupaka, komentare i sva druga uputstva za rad. Kao što je poznato, pravna praksa i profesionalna delatnost pravnika odvijaju se prema više vrsta unapred propisanih postupaka, kao što su, na primer, sledećih osam: 1) parnični postupak, 2) vanparnični postupak, 3) opšti upravni postupak, 4) upravno-sudski postupak, 5) krivično-sudski postupak, 6) prekršajni postupak, 7) postupak za privred-